

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Ростецька С.І.,

Роль символічної політики у формуванні локальної ідентичності

УДК 323.1

Ростецька С.І.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

У статті розглядається проблема формування локальної ідентичності в сучасному політичному процесі. Проаналізовано символічну політику як один із механізмів формування локальної ідентичності. Закцентовано особливу увагу на ролі політичних міфів та символів, ритуалів.

Ключові слова: ідентичність, регіональна ідентичність, локальна ідентичність, символічна політика.

В статье рассматривается проблема формирования локальной идентичности в современном политическом процессе. Символическая политика анализируется

как один из механизмов формирования локальной идентичности. Особое внимание уделяется роли политических мифов, символов и ритуалов.

Ключевые слова: идентичность, региональная идентичность, локальная идентичность, символическая политика.

This article examines the problem of the formation of local identity in the modern political process. The symbolic policies are analyzed as one of the mechanisms of forming a local identity. Particular attention is paid to the role of political myths and symbols and rituals.

Key words: identity, regional identity, local identity, symbolic politics.

Проблема пошуку ідентичності часто є досить болючою як для окремого індивіда, так і певних соціальних груп. У процесах пошуку ідентичності психологічні аспекти переплітаються з ментальними, духовними, соціокультурними факторами. Пошук ідентичності може асоціюватися, зокрема, з так званою романтичною свідомістю, з перехідними історичними та соціально-політичними періодами, ситуаціями розпаду традиційних соціокультурних практик, зміни форм світогляду і поведінки.

Також доцільно акцентувати увагу на тому, що пошук ідентичності ускладнюється як за умови великої території, так і за умови полікультурності та поліконфесійності в державі.

У сучасній науковій літературі не завжди досить чітко і послідовно проводиться змістовна межа між поняттями регіональної ідентичності та локальної, місцевої ідентичності; досить часто простежується синонімічність їх паралельне вживання, присутня змістовна нечіткість їх вживання. Разом із тим в умовах сучасного соціуму ці поняття можуть перебувати в різнорівневій взаємодії: від повної соціоментальної подібності до серйозного соціокультурного і соціоментального антагонізму, включаючи цілий ряд проміжних стадій. Питання локальної ідентичності, ідентифікації останнім часом досліджувалось у працях І. Бусигіної, В. Гельмана, О. Морозової і Е. Улько, Л. Нагорної, Т. Панченко, С. Савоскула, А. Слиза і М. Щепананського та ін.

Але в той же час недостатньо вивченим наразі є і соціокультурний потенціал локальних ідентичностей; фактори, що сприяють виникненню, формуванню, розвитку і конструюванню на території тієї чи іншої місцевості власної локальної ідентичності, а також фактори, які виконують деконструю-

ють, руйнівну для даного соціокультурного феномена роль.

Метою статті є дослідження символічної політики як одного з механізмів формування локальної ідентичності.

На думку Морозової О.В., локальна ідентичність як загальне почуття причетності може реалізовуватися через ідентифікацію з окремими елементами:

- 1) ідентифікація з малою батьківщиною – місцем народження;
- 2) ідентифікація з особливостями ландшафту і клімату;
- 3) ідентифікація зі значимими історико-культурним подіями;
- 4) ідентифікація зі значимими людьми: відомими історичними та сучасними особистостями, з близькими людьми, друзями, з ким спілкуєшся (безпосередні контакти), колегами по роботі;
- 5) ідентифікація з економічної спеціалізацією територій і рівнем соціально-економічного розвитку;
- 6) ідентифікація з особливими реальними або рисами які приписують колективній поведінці [6, с. 143].

Наразі в Україні відбувається реформування системи місцевого самоврядування. На жаль, не завжди, на перший погляд, теоретично ефективні засади реформування можуть так само ефективно втілюватися на практиці. І однією з причин є непримиренність окремих територіальних громад на ґрунті полікультурності, власної локальної ідентичності. Так, для громад, які стали на радикальну позицію супротиву об'єднавчим процесам, цей шлях варто пропонувати через реалізацію положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [1].

Як слушно зазначає Т. Панченко, в умовах сучасної територіальної організації суспільного життя локальні співтовариства співіснують з іншими територіальними. Невипадково для виокремлення спільнот на місцевому рівні використовують категорії «територіальний публічний колектив», «територіальний колектив громадян», «територіальна громада», для яких показник чисельності населення стає другорядним. Хоча кожна із цих категорій характеризується різними підходами та кваліфікуючими ознаками, їх об'єднує право членів на реалізацію публічної влади безпосередньо або через обраних представників, що реалізується через систему місцевого самоврядування. Відповідно головним критерієм для виокремлення територіальної громади (територіального колективу тощо) є не чисельність населення, а наближеність влади та суспільних послуг до населення. Відповідно, за цієї логікою, як одне село, так і мегаполіс, є територіальною громадою [7, с. 75].

Проведення адміністративних кордонів формально, без належного урахування широкого культурно-історичного контексту, може привести до виникнення когнітивного дисонансу в представників місцевого населення. Соціокультурні або ментальні контексти регіонів, що мають різні можливості і умови для формування місцевих, локальних ідентичностей, але в окремих випадках можливо спостерігати соціокультурне і соціоментальне уподібнення між регіональною ідентичністю і локальною ідентичністю. У деяких випадках (при наявності регіональної поліментальності) можлива часткова або повна розбіжність цих понять, що призводить до когнітивного дисонансу в представників локальної ідентичності.

У наші дні зміна геополітичної структури світу викликає поява складних соціокультурних наслідків, у тому числі і радикальних трансформацій ідентичності. Цей процес породжує нові конфлікти і сприймається багатьма національними спільнотами як загроза їх політичному суверенітету, економічній безпеці і культурній самобутності. Особливо чітко подібні трансформації простежуються під час розгляде «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі та пов'язаних з ідентичністю процесів, що розвиваються в невизнаних державах. Дані конфлікти важко піддаються врегулюванню. Британський вчений Д. Френсіс порівнює ідентичність з культурою, яка також багатогранна. На його думку, ворожість, незалежно від природи її походження, посилюється культурними відмінностями, внаслідок чого іншій стороні приписуються мотиви домінування, які змушують вважати «несхожість» загрозою [11].

На думку Н. Євстифєєва, прагнення не втручатися в пряму політичну боротьбу, займаючись побудовою місцевої громади та її інтелектуального середовища призводить місцеві спільноти

до боротьби за символи, за усвідомлення і набуття колективної локальної ідентичності. У цілому ця боротьба може бути дуже плідною [3, с. 91].

Як показують чисельні дослідження, локальні колективні ідентичності суттєво впливають на розвиток міста, виступаючи основою для самоорганізації спільноти. «Об'єднувальні» цінності колективної ідентичності створюють мережі довіри і збільшують можливості місцевих громад.

При цьому значущі для спільноти символи лягають на мапу місця, відновлюючи і посилюючи наявну зв'язок або прив'язуючись до референта. Пошуки і створення таких символів породжує символічний простір, а конкуренція символів породжує символічну політику.

Символічна політика визначає несимволічні практики. Саме тому за структури ідентичності та їх наповнення йде боротьба на рівні цілком реальної політики. Однак якщо у «звичайній» політиці, заснованій на перерозподілі матеріальних ресурсів, першість майже завжди залишається за тими, хто володіє політичною владою, то символічна політика живе в конкурентному середовищі. Щоб відібрати символи і заволодіти ними, потрібні дещо інші компетенції, ніж володіння матеріальними ресурсами.

Посилаючись на назву відомої книги Люсьєна Февра, можна назвати численні проекти боротьби локальних спільнот за своє право на місто боями за ідентичність [10, с. 431].

Адже за символи доводиться боротися, відстоюючи свою локальну ідентичність, формуючи інтелектуальне середовище, створюючи спільноту людей, що претендують на розвиток місцевої громади. І тут у місцевих спільнот набагато більше шансів, ніж пряма політична участь. У боротьбі за символи місцевим громадам нічого втрачати, отримують вони не тільки символи, а й те, що ці символи позначають.

Символи є одним із найдавніших глибинних шляхів знання та комунікації. Символ є єдністю реального, існуючого і нереального, свідомого та несвідомого. Політичний досвід за допомогою творчого розуміння рухається з несвідомого у сферу символів. Потім раціональна та емоційна обробка цих символів перетворює усвідомлення в ідеологію та політичні стереотипи. Наприклад, у стародавніх греків символи слугували для передачі вмісту таємними знаками членів замкнених, таємних груп.

Символи виступають в якості важливих феноменів політичної системи, вони виконують свою функцію як предмети та дії, які умовно позначають будь-які політичні змісти. Так, поширеним політичним символом є прапор. Це символ Батьківщини, держави, політичної законності, суверенності. У суспільстві з потужним символічним знаком патріоти-герої віддають своє життя, зберігають його

як найважливіший елемент політичної структури. Крім державного прапора, кожна держава має звуковий символ – гімн, а також символ – герб.

Символічні атрибути (ознаки, позначення, втілення) влади включають у себе все, що пов'язано з даною політичною системою, її історією, дійсністю і майбутнім. Особливо наповнені символікою традицій, армія, державні служби, суди, прокуратура і т. д. Символ не може бути повністю зрозумілим – це завжди тривалий процес, який розкривається суспільству в історії та кожній людині – протягом її життя. Чим більше політичне життя, тим глибше проникнення в зміст символів. Символізм вимагає культури та активного ставлення до символічної реальності.

Символьна політика, такий чином, робить своїм інструментом певний набір символів, які, будучи включеними в політичне буття, здатні сформувати єдину життєву сферу універсальних (глобальних) і національних символів.

У методологічному сенсі символічна політика орієнтована на несистемний підхід, який рухається від речей (у даному випадку – окремих символів) до відносин і властивостей конкретної семіосфери.

С.П. Поцелуєв під символічною політикою розуміє «особливий вид політичної комунікації, який націлений не на раціональне осмислення, а на нав'язування стійких смислів шляхом інсценування візуальних ефектів. Символічна політика – це не просто дія з використанням символів, а дія, яка виступає як символ» [9, с. 147].

З точки зору комунікативної практики символічна політика реалізується в рамках моделі суб'єкта-об'єкта та суб'єкта-суб'єкта.

У першій моделі, що є характерною для національного рівня, влада виступає як одноосібний суб'єкт, що здійснює своєрідне символічне насилля над суб'єктом соціуму, ще не отримавшим статус. Друга модель, характерна для рівня регіональної та локальної символічної політики, передбачає формально символічну рівність щодо семіотичного конструювання політичного дискурсу.

Технології символічної політики є важливими засобами досягнення ідеологічних та інформаційно-комунікативних цілей у політиці. Сучасні технології взаємодії влади та суспільства, такі як електронні прийоми, портали обговорення законопроектів, блоги політиків, створюють образ прозорої та ефектної влади. Деякі технологічні засоби символічної політики, наприклад організація масових акцій через мережу Інтернет, стають важливими інструментами в процесі мобілізації населення. Такі технології, як зміна символів, створення та відновлення пам'яток, організація святкових заходів, виступають як засоби формування різних групових ідентичностей, у першу чергу – локальних.

Залучаючи значущі для суб'єкта культурно-історичні, соціально-економічні та геополітичні

смисли в політичне життя регіону, органи влади здатні конструювати локальну та регіональну ідентичність, використовувати підтримку жителів у політичних цілях.

Таким чином, структуру локальної ідентичності доцільно представити у вигляді таких базових елементів:

- 1) звернення до локальної географії (де знаходиться населений пункт);
- 2) значимі місця населеного пункту (символічний центр тощо);
- 3) символічні цінності локальної ідентичності (предмети гордості, значимі історичні події);
- 4) пантеон героїв – реальних і міфічних;
- 5) уявлення про структуру співтовариства;
- 7) ритуали відтворення ідентичності (загальні свята, регулярні спільні масові заходи).

Символічні засоби – особливий ресурс, що дозволяє конструювати єдину спільноту, легітимізувати існуючий порядок речей і мобілізувати громадян на спільні дії за допомогою формування почуття спільності і важливих для всіх політичних завдань. До символічних вимірів політики ідентичності можуть бути віднесені топоніміка, міські культурні ландшафти, міські пам'ятники, державні ритуали, символи – все те, що може бути наочно сприйнято громадянами в повсякденному житті, те, що конструює смисли повсякденності соціального світу і втілює політичну пам'ять спільноти. Певний тип репрезентації минулого знаходить своє відображення в особливих практиках комеморації, а «загальноприйняті» уявлення про минуле є однією з головних опор ідентичності сучасних політичних спільнот.

Пам'ять у політиці ідентичності виступає як комплекс комунікативних структур, синхронізуючих соціальні очікування (структурні зразки смислового фокусування соціальних очікувань). Такий комплекс підтримується символічним дизайном, для трансляції політики пам'яті створюється «символічний контейнер» соціальної ідентифікації або, іншими словами, ряд символічних комплексів.

У ряду цих символічних комплексів знаходяться міф і ритуал, які виступають важливим символічним компонентом політичної ідентичності, у зв'язку із чим С. Поцелуєв зазначає: «В сучасних суспільствах політичний міф визначає рамкові умови сприйняття та інтерпретації політичної реальності, формулює певну політичну онтологію і тим самим захищає політичне ігрове простір» [8, с. 130].

Міф конструює політичну ідентичність. Приймаючи на віру той чи інший міф, індивіди ототожнюють себе з конкретною політичною роллю і набувають ідентичність. Крім того, що політичний міф вводить опозицію «друг / ворог», «ми / вони», він створює когнітивну основу політичної ідентичності, світоглядну картину для кожного, хто залучений у політичне співтовариство: міф пояснює політичну

реальність, емоційно насичує її завдяки персоналізації політичних сил і тенденцій. За допомогою міфу політична дійсність осмислюється в контексті історичної пам'яті, а людина стає ідеологічно «дієздатним» у політичній сфері». Політичні міфи у вигляді образів постачають нам необхідний рівень політичного знання про буденність і формують нашу ідентичність.

Ідентичності формуються, трансформуються і закріплюються завдяки політичним ритуалам, які є символічним засобом відтворення політичних міфів [8, с. 43]. Роль ритуалів у символічній політиці залежить від ідеологічних і культурних функцій політичних міфів, які порівняно з міфами традиційних товариств вільні від релігійного наповнення і знаходять технологічний потенціал.

Сучасна політика приймає естетичний, вишуканий характер. Відомий американський історик Дж. Мосс говорить у зв'язку із цим про виникнення «нового політичного стилю» [12, с. 7], в якому «будь-яка політична акція повинна була трансформуватися в виставу». Особливу роль у ритуальному закріпленні політичного міфу і формуванні ідентичності за допомогою естетичних засобів виконує політичне свято. Свято служить засобом відтворення політичної ідентичності. Як «нестабільні символи» політичні свята, на думку С.Н. Ефремової, є одним із способів формування політичної ідентичності та конструювання єдиного співтовариства. «Національні (державні) свята є інструментом... символічної політики, що стимулює солідарність і спонукає до певних політичних дій» [4, с. 308].

Зв'язок символічної політики та ідентичності, здійснювану за допомогою свята, зазначає німецький історик Я. Ассман: «Свята та обряди в регулярності свого повторення забезпечують передачу і поширення знань, що закріплює ідентичність і тим самим – відтворення культурної ідентичності» [2, с. 60].

Свято – комплекс відносно стабільних і стійких у часі, постійно відтворюваних дискурсивних практик і політичних взаємодій навколо символічної події чи дати. В якості інструменту мотивації політичної поведінки державні свята актуалізують потенціал політичної символіки. Результатом проведеної за допомогою свят політики ідентичності виступають колективні дії, які виробляються в ході ідеологічної та символічної боротьби за відтворення смислів і значень.

Серед основних інструментів найчастіше використовується політичний міф та політичний ритуал. Символічний потенціал міфу та ритуалу в умовах ускладнених комунікативних структур використовується владою в процесі здійснення політики ідентичності та політики пам'яті, тобто саме цілеспрямованої діяльності з конструювання єдиного політичного співтовариства, що має спільні риси та цілі. Використовуючи ідентичність, Ю. Левада

виділив два можливі осі символізації соціальних та політичних явищ тимчасової та просторової, які досить точно розкривають суть політики пам'яті та політики ідентичності. Перша вісь символізації соціальних явищ – тимчасова. Подібно до того, як індивідуальна людська пам'ять відзначає у власне життя значимими подіями, соціальна пам'ять – як офіційна, так і неофіційна, масова, – вирізняє в історії моменти надзвичайної ваги або приписує їм таке значення. Частіше всього ці «першочергові» події («початок» історії країни, народу, держави, політичного устрою) і пов'язані з ними сутнісні перемоги або поразки, героїчні подвиги і т. д. Реальність або фантастичність подій та персонажів історичної міфології не має значення [5, с. 408]. Таким чином, ключовий момент політики пам'яті – висвітлення і підкреслення в колективній пам'яті певних подій, які конструюють спосіб розуміння політичних подій в теперішньому часі. Друга вісь символічного самовизначення – просторова. Саме тут розуміється специфіка території, заповнена характерними для неї символами і закріплення в текстах, які транслуються від покоління до покоління. І найбільше це зберігається саме на локальному рівні.

Отже, наразі актуально є не лише побудова привабливого образу своєї території, але і конкретно-наукове вивчення змістовних особливостей локальних та регіональних ідентичностей (які перебувають у процесі внутрішньої динаміки), вивчення процесів, притаманних внутрішньому стану сучасних регіонально-локальних соціокультурних товариств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
2. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. – М., 2004. – 365 с.
3. Евстифеев Р. Локальная идентичность: символическая политика и несимволические практики / Р. Евстифеев // Федеративный вестник. – 2016. – № 1. – С. 88–95.
4. Ефремова В.Н. Национальные праздники как «нестабильные символы» национальной идентичности / В.Н. Ефремова // Символическая политика. Вып. 1: Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс. – М., 2012. – 334 с.
5. Левада Ю.А. Сочинения: избранное. Социологические очерки 2000–2005 / Ю.А. Левада. – М. : Издатель Кар- пов Е.В., 2011. – 507 с.
6. Морозова Е.В. Локальная идентичность: формы актуализации и типы / Е.В. Морозова. – ПОЛИТЭКС. – 2008. – № 4. – С. 139–151.
7. Панченко Т. Регіональна і локальна ідентичності як складові культури субсидіарної демократії / Т. Панченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика

викладання соціально-політичних дисциплін. – 2010. – Вип. 4. – С. 72–77.

8. Поцелуев С.П. «Символическая политика»: к истории концепта / С.П. Поцелуев // Символическая политика. Вып. 1: Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс. – М., 2012. – 334 с.

9. Поцелуев С.П. Феномен символического диалога в политике: условия возможности и российские практики / С.П. Поцелуев // Вопросы философии. – 2014. – № 7. – С. 144–153.

10. Февр Л. Бои за историю/ Л. Февр. – М. : Наука, 1991. – 630 с.

11. Francis D. Culture, Power Asymmetries and Gender in Conflict Transformation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.berghof-handbook.net/std_page.php?LANG=e&id=11.

12. Mosse G.L. The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich. New York, 1975. – 252 p.